

6. Корновенко С. В., Лазаренко В. М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. – Черкаси, 2004. – С. 54.
7. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР. – 1921 – 1926 рр. – X, 1927. – № 52. – С. 361.
8. Там само, с. 363.
9. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Т. 2. – К., 1983. – С. 246 – 274.
10. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР. – 1921 – 1926 рр. – X., № 52. – С. 265.
11. Двенадцатый съезд РКП (б). 17 – 25 апреля 1923 г. Стенографический отчёт. – М., 1968. – С. 28-29.
12. Поділля в період відбудови народного господарства 1921 – 1925 рр. Збірник документів і матеріалів. – Вінниця, 1957. – С. 81.
13. Державний архів Вінницької області, далі – ДАВО. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр. 245. – Арк. 264.
14. Там само. – Арк. 266.
15. Там само. – Спр. 3. – Арк. 196.
16. Соколов Н. Г. Налоговая политика Советского государства в деревне к концу восстановительного периода (1924 – 1925)//Учёные записки Рязанского педагогического института. – М., 1965. – Т. 36. – С. 37.
17. Марьяхин Г. Л. Налоговая система СССР. – М., 1952. – С. 54.
18. ДАВО. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр. 44. – Арк. 27.
19. Там само. – Ф.Р. 925. – Оп. 8. – Спр. 68. – Арк. 42
20. Там само. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр. 44. – Арк. 52.
21. Там само.
22. Там само. – Ф.Р. 925. – Оп. 8. – Спр. 68. – Арк. 42.
23. Там само. – Арк. 44.
24. Там само. – Ф. 595. – Оп.1. – Спр. 8. – Арк. 452.
25. Там само. – Ф.Р. 160. – Оп. 3. – Арк. 205.

Стадник О. НАЛОГОВЫЕ ПЛАТЕЖИ КРЕСТЬЯН ПОДОЛЬЯ В ГОДЫ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ.

В статье рассматривается система налогообложения и характер налогов крестьянства подольской деревни в период НЭПа в контексте налоговой политики советской власти в украинском селе.

Ключевые слова: Подолье, НЭП, крестьянское хозяйство, продовольственный налог.

Stadnyk O. TAX PAYMENTS PEASANTRY PODILLYA DURING THE NEW ECONOMIC POLICY.

The topic of the article is the system of taxation and the character of pasantry taxation payments of Podillya during the NEP period in the context of soviet power taxation policy.

Key words: Podillya, NEP (new ekonomik policy), agriculture, food taxes.

УДК 336. 225.2: 930.24 (477.43/44)

Ю.В. Котик

СТЯГНЕННЯ ТРУДГУЖПОДАТКУ В УКРАЇНІ У ДОБУ НЕПУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Розглядається проблема запровадження та особливостей стягнення трудгужподатку у 1921–1923 роках радянськими податковими органами.

Ключові слова: податки, податкові органи, наркомат праці, Подільська губернія, більшовицька влада, трудгужподаток.

За умов щораз більшого дефіциту бюджету та державного боргу проблеми ефективності оподаткування, як головного джерела доходу держави, є актуальним питанням сьогодення України. Саме тому, історичний досвід фінансової стабілізації радянської держави за рахунок ефективної податкової політики у період НЕПу є активною темою дослідження у наукових колах. Однак вивчення деяких аспектів, а саме запровадження, механізм дії та, що досить важливо, ефективність того чи іншого податку, зокрема трудового і гужового, досить часто подано на рівні документальних та емпіричних матеріалів, а тому і привернули увагу автора. Особливості стягнення трудового та гужового податку (далі трудгужподатку) у своїх працях досліджують Кучерявенко М.П., Пиріг О.А., Сокіл А.О., проте означена проблематика потребує подальшого вивчення.

Водночас із грошовими податками, для допомоги у зборі продовольчого податку та вирішення господарських державних проблем (заготівля і перевезення палива та різноманітних матеріалів) 22 листопада 1921 року Постановою РНК РСФРР було введено трудгужподаток, що замінив трудову та гужову повинності, введені у добу «воєнного комунізму». Було передбачено стягнення податків з усього працездатного сільського населення (чоловіків у віці від 18 до 50 років та жінок – від 18 до 40 років), до того ж введено плату за тяглову худобу (воли, коні, верблуди, олені). Мешканці міст (наприклад, перевізники людей та пошти) обкладались податком відповідно до інструкції Наркомату праці РСФРР [1]. Виконання трудового та гужового податку (далі трудгужподатку) передбачало: перевезення продовольчої продукції, отриманої по податках, заготівлю та перевезення палива, а за відсутності роботи – обслуговування потреб Червоної Армії та інших держустанов. Для сплати податку було визначено три періоди: січень – березень, квітень – вересень, жовтень – грудень. Початкова кількість часу, призначена для відпрацювання, становила вісім днів на рік. Однак відповідно до постанови РНК УСРР від 29 серпня 1922 року норму трудгужподатку було зменшено до шести днів. Об'єми трудгужподатку по губерніях встановлював наркомат праці. Саме на його працівників було покладено контроль за виконання податкових зобов'язань населення.

На практиці форма сплати податку нагадувала кріпацтво, що призводило до ворожого ставлення та пасивного спротиву з боку селян. Як наслідок, трудгужподаток у 1921–1922 господарському році в Україні було виконано тільки на 29,3% від запланованого [2].

Враховуючи гіркий досвід податкової кампанії 1921 року, радянська влада вже з початку 1922 року розпочала роботу над удосконаленням податкового законодавства та поліпшенням функціонування податкових органів. Так, відповідно до постанови РНК УСРР від 10 січня 1922 року, за рахунок виконання трудгужподатку було надано дозвіл на вирішення господарського питання виключно державних підприємств, а для приватних тільки за наявності важливих держзамовлень. З метою покарання неплатників податку постановою РНК УСРР «Про відповідальність за невиконання трудгужподатку» від 13 лютого 1922 року порушникам було збільшено норми податку вдвічі, їх могли заарештувати на термін до двох тижнів або стягнути з них штраф у розмірі п'ятикратної вартості робіт за ринковими цінами.

На підставі декрету РНК РСФРР від 16 грудня 1921 року про трудгужподаток та постанови РНК УСРР від 7 березня 1922 р. «Про податкову інспекцію при Управлінні Уповноваженого наркомату праці РСФРР при РНК УСРР та його місцевих органах» організовано спеціальний апарат для нагляду за впровадженням трудгужподатку. При відділі трудгужподатку в Управлінні Уповноваженого наркомату праці РСФРР при РНК УСРР (далі Уповнаркомпраці) та його губернських і повітових органах запроваджено контрольно-податкові підвідділи, на які було покладено такі функції: контроль за введенням податку, інструктування, надання місцевим органам вказівок та безпосередня участь у його зборі, розробка коефіцієнтів по окремих видах праці, що зараховувалась у погашення податкових зобов'язань. Для виконання поставлених цілей збільшувались податкові штати: при Уповнаркомпраці – з розрахунку один інспектор на шість губерній, при губернських відділах праці – один інспектор на шість повітів, при повітових – один інспектор на 60 тисяч сільського населення [3, с. 172]. Так, у Подільській губернії було створено підвідділ трудгужподатку у складі губернського відділу праці та відповідні підвідділи у всіх дванадцяти повітах. Однак уже після завершення першого операційного періоду 1922 року успішність податкової кампанії по трудгужподатку опинилась під загрозою. Для роботи в губернських, а особливо повітових, податкових підвідділах вкрай бракувало кваліфікованих, досвідчених працівників. Головною причиною була низька заробітна плата як у грошовому так і в натуральному еквіваленті. Таким чином, розраховувались навіть ті працівники, які мали тривалий стаж роботи. Ситуація була складною з огляду на те, що бракувало професіоналів на керівних посадах – завідувачів повітових відділів праці зокрема [4, с. 220]. З метою вирішення зазначених проблем на початку другого періоду – у квітні 1922 року – податківці розпочали агітаційно-пояснювальну роботу. Необізнаність селян із змістом Декрету про трудгужподаток через брак працівників органів наркомату праці сформувала негативну думку населення щодо податкових нововведень. Ситуація ставала щораз гіршою через безконтрольні дії Червоної Армії, бійці якої самочинно захоплювали селянські підводи та коней, особливо в районах бойових дій повстанців. Окрім того, напівзруйнований податковий апарат не встигав перевіряти та складати нові, де були знищені, подвірні списки.

На підставі постанови Подільської губернської економічної ради від 28 квітня 1922 року, до всіх населених пунктів було розіслано планові наряди щодо виконання робіт на квітень – червень. Стягнення податку на практиці виявило нові проблеми: військові частини, незаконно захоплювали без виключення транспорт та тяглову силу в найближчих населених пунктах. Як наслідок, було сповільнено або загалом припинено виконання інших державних завдань. Тому, наприклад, у Жмеринському повіті заготівля палива на початку літа 1922 року не відбувалась. Роботу податківців ускладнював ліміт на передачу інформації телеграфом (двадцять слів у день). Через брак консолідованої інформації повітовим органам не вдалося точно встановити відсоток виконання податкових зобов'язань. Незважаючи на прийняту Постанову ВУЦВК від 5 липня про звільнення від покарання боржників по трудгужповинності за 1921 та попередні роки, що мала на меті стимулювати виконання податку у звітному періоді, трудгужподаток по Подільській губернії у другому періоді 1922 року було виконано тільки на 50% [5, с. 223]. Враховуючи помилки, радянська влада у третьому періоді (серпень – жовтень 1922 року) здійснила низку законодавчих ініціатив та організаційних кроків для оптимізації процесу оподаткування. Так, Постановою РНК УСРР від 22 серпня «Про порядок обліку робіт, що виконуються за трудгужподатком» з 1 жовтня 1922 року встановлено трудгужподатковий знак (марка, що її видавали господарчі органи платникам трудгужподатку, як доказ для пред'явлення у сільраду, де її приклеювали у відповідному місці списку селянських господарств). Трудгужподатковий знак не приймався в залік грошових або натуральних податків [6, с. 580]. На підставі постанови ВУЦВК від 26 липня 1922 року селянам, які мешкали більше ніж за 30 верст у радіусі від хлібоприймальних пунктів, доставку сільськогосподарської продукції по продподатку на власних підводах зараховували в рахунок трудгужподатку. Найважливіше, було запроваджено чітке планування переліку робіт для держави, що їх потрібно було виконувати за рахунок податкових зобов'язань, та контроль за їх виконанням. Так, Подільський губернський відділ праці ввів обов'язкову форму для всіх державних установ, що затверджувалась Подільською губернською економічною радою, куди завчасно вносився перелік господарських потреб кожної, для їх майбутнього вирішення за рахунок трудгужподатку [7, с. 223]. У кожний населений пункт надходили циркуляри з тлумаченням, плани робіт та наряди господарчих органів щодо їх виконання. На підставі подвірно-селянських списків Подільської губернії за третій податковий період 1922 року населення мало виконати 993904 конедні та 2187596 трудоднів у рахунок трудгужповинності [8, с. 53]. Для успішного здійснення податкової кампанії на завершальному етапі середині вересня 1922 року було скликано губернську економічну раду щодо виконання трудгужподатку [9, с. 224].

Необхідно відзначити, що перебіг ринкових відносин спонукав більшовицьку владу до постійного перегляду та вдосконалення фінансової політики. З весни 1922 року на рівні більшовицького керівництва та уряду обговорювалось питання грошової реформи. Як наслідок, 11 жовтня цього року постановою РНК РСФРР було введено в обіг перші червонці, підтверджені золотом та товаром. Паралельно здійснювався перехід до грошових податків, що стосувалось і трудгужподатку. Згідно з постановою Ради праці і оборони (далі РПО) від 29 листопада 1921 року було передбачено його сплату у грошовій або натуральній формі. Однак відповідно до постанови РПО від 13 червня 1922 року введено заборону на заміну трудгужподатку натуральною формою, грошова форма – тільки за спеціальною постановою губернської економічної наради. Так, 15 вересня 1922 року Подільською губернською економічною нарадою було прийнято рішення «негайно розпочати заміну трудгужподатку іншими видами податків по містах, містечках та селах» [10, с. 224]. Надалі наркоматом праці було напрацьовано інструкцію про порядок проведення грошового стягнення на заміну трудгужподатку. Однак заходи, про які йшлося, були неефективними. Станом на 1 січня 1923 року зобов'язання по податку було виконано на 60% [11, с. 34]. До такого результату призвели брак кваліфікованих податкових кадрів, низька заробітна плата та скрутне матеріальне становище податківців, а також, що досить важливо, роздвоєння податкового апарату: стягнення податку здійснювали здебільшого органи наркомату фінансів, а нарахування – наркомату праці.

У 1923 році тридцять губерній радянської держави було переведено на грошову форму сплати податку, однак це не сприяло поліпшенню ситуації, що склалась. Тому, 10 травня 1923 року відповідно до Декрету ВЦВК і РНК РСФРР «Про єдиний сільськогосподарський податок»

Наукові записки

.....
трудгужподаток разом із єдиним натуральним, подвірно-грошовим та загальногромадянським було скасовано [11].

Отже, введення радянською владою трудгужподатку та форми його стягнення, що скидалося на відробіткову ренту, значною мірою відтворювало риси податкової системи царської Росії. Вороже ставлення селян до механізму стягнення податку внаслідок постійних правопорушень силових структур, брак кваліфікованих кадрів та складний невпорядкований механізм заміни форми податку на натуральну, згодом – грошову, призвели до значного недовиконання податкових зобов'язань, а отже бюджетних втрат радянської держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кучерявенко М.П. Курс податкового права: Особлива частина: у 6 т. / М.П. Кучерявенко – Х.: Легас, 2002. – Т.1: Генезис податкового регулювання. – 2002. – С. 665.
2. Сокіл А.О. Податкова політика в УСРР у роки НЕПу / А.О. Сокіл // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип.15. – С. 163 – 168.
3. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1922. – Х.: Издание народного комиссариата юстиции УССР, 1922. - № 14.
4. Отчет Подольского губэкономсовещания Украинскому Экономическому совету, апрель – сентябрь 1922 года. – г. Винница, 1922.
5. Там само.
6. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1922. – Х.: Издание народного комиссариата юстиции УССР, 1922. – № 30.
7. Отчет Подольского губэкономсовещания Украинскому Экономическому совету, апрель – сентябрь 1922 года. – г. Винница, 1922.
8. ДАВО. – Ф. П.1. – Оп.1. – Спр. 470.
9. Отчет Подольского губэкономсовещания Украинскому Экономическому совету, апрель – сентябрь 1922 года. – г. Винница, 1922.
10. Там само
11. Пиріг О.А. Становлення податкової системи України у часи НЕПу (20-ті рр. XX ст.) / О.А. Пиріг // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2001. – №1. – С. 132 – 138.

Котик Ю.В. ВЗЫСКАНИЕ ТРУДГУЖНАЛОГА ВО ВРЕМЯ НЭПА В УКРАИНЕ (ЗА МАТЕРИАЛАМИ ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ)

Рассматривается проблема внедрения и особенностей взыскания трудгужналога в 1921–1923 годах советскими налоговыми органами.

Ключевые слова: налоги, налоговые органы, наркомат труда, Подольская губерния, большевицкая власть, трудгужналог.

Kotyuk Yu.V. THE LABOUR AND CARTAGE TAX COLLECTION DURING THE PERIOD OF NEW ECONOMIC POLICY (NEP) IN UKRAINE (ACCORDING TO MATERIALS OF PODILLYA PROVINCE)

The problem of introduction and collection of the labour and cartage tax by Soviet taxation organs in 1921–1923 is examined.

Key words: taxes, taxation organs, people's commissariat of labour, Podillya province, the Bolshevik power, the labour and cartage tax.